

Tõlkimine kui koostöö

Tiina Pai

Euroopa Komisjoni kirjaliku tõlke peadirektoraadi eesti keele osakonna peaterminoloog

Euroopa Liidu tekstide eesti keelde tõlkimisest on ajakirjas Õiguskeel varemgi juttu olnud. Siinses mõttearenduses keskendun Triin Randlase artikli „Euroterminoloogi tähelepanekuid“ lõpus avaldatud lootustandvale tõdemusele: „Arvestades ajalisi ja ressursisidega seotud piiranguid, ei ole see kerge, kuid usun, et tõlkijate, terminoloogide, erialainimeste, juristide ja keelehooldajate koostöös on võimalik tagada Euroopa Liidu õigusaktide kvaliteetne ning juriidiliselt ja terminoloogiliselt täpne tõlkimine eesti keelde.“¹

Kõik algab originaalist. Euroopa Liidu õigusaktide eelnõusid koostavad enamasti vastava valdkonna eksperdid, kes ei ole lingvistid. Originaaltekstide kvaliteet on üldiselt hea ja nende keelelise selgusele pööratakse üha suuremat tähelepanu, kuid endiselt tuleb aeg-ajalt peale kohmaka väljendusviisi rinda pista ka kaheldava terminikasutuse juhtumitega. Tõlkijat peaks tema töö tegemisel toetama kindlustunne, et kõik originaaltekstis esinevad terminid on läbi mõeldud ja nende kasutus kooskõlas varasemate sama valdkonna õigusaktidega. Kahjuks see alati nii ei ole. Näiteks ei ole harvad juhud, kui pärast õigusakti koostajaga konsulteerimist selgub tõsiasi, et termin peaks olema sama, mis varasemates õigusaktides, kuid selle täpselt samal kujul esitamisele ei ole tähelepanu pööratud või et kolm erinevat tekstis kasutatud terminit tähistavad sisu poolest sama mõistet, et krüptilised lühendid on kasutusele võetud vaid selles konkreetses tekstis ja nende taga peituvad tegelikult juba tuntud terminid või nimetused jne. Tõlkija tähelepanelikkus aitab seega suuresti kaasa ka lähteteksti keelelise parendamisele ning tõlkija ja õigusakti koostaja vastastikune suhtlus on teksti selguse seisukohast äärmiselt oluline.

Vigu juhtub nii tekstikoostajate kui ka tõlkijate süül ikka, kuid õnneks ei minda tänu Euroopa Kohtu otsusele Lubella kohtuasjas² tõlkevigade tõlgendamisel siiski enam absurdsusteni: „Väljakujunenud kohtupraktikast tuleneb, et ühenduse õiguse ühetaolise tõlgendamise vajaduse tõttu ei saa õigusakti vaadelda isoleeritult ning et kahtluse korral tuleb seda tõlgendada ja kohaldada teisi ametlikke kehtivaid keeleversioone arvestades (vt 17. oktoobri 1996. aasta otsus kohtuasjas C-64/95: Lubella, EKL 1996, lk I-5105, punkt 17 ja seal viidatud kohtupraktika).“³

Tõlkijatele seatud nõudmiste ja lõpptoote kvaliteedi kontrolli eesmärgiks on tagada nii ilus emakeel kui ka kõigi keeleversioonide võrdne õigusjõud. Euroopa Liidu õigusaktid on riigiülesed ja universaalsed, ka keelekasutus lähtub sellest, et kõik keeleversioonid oleksid võrdselt autentsed. Kohaldatavad Portugalist Poolani. Seega ei saa tõlkes originaalist väga kaugele minna, me võime arvestada ja püüame arvestada Eesti õigusaktide terminikasutust, kuid samas ei saa

¹ Triin Randlane. Euroterminoloogi tähelepanekuid. – Õiguskeel 2011, 3.

² JUDGMENT OF THE COURT (Fifth Chamber) of 17 October 1996 in Case C-64/95 (reference for a preliminary ruling by the Finanzgericht des Landes Brandenburg): Konservenfabrik Lubella Friedrich Büker GmbH & Co. KG v. Hauptzollamt Cottbus. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?qid=1429876459222&uri=CELEX:C1996/388/02>

³ Esimese Astme Kohtu presidendi määrus, 18. märts 2008. Aer Lingus Group plc versus Euroopa Ühenduste Komisjon. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?qid=1429876253425&uri=CELEX:62007T00411>

me kohandada tõlget vastavalt Eesti oludele, näiteks asendada laiemat mõistet kitsamaga. Erinevalt näiteks pressiteatest õigusakti tõlget ei lokaliseerita.

Alati ei saa nõus olla ka viimase instantsina parandusi tegevate juristide-lingvistidega, kui nad tungivalt soovivad kasutusele võtta Eesti seadustes esineva termini seal, kus meil on sisuliselt õige, kuid erinev termin juba aastaid kasutusel olnud ja esineb paljudes õigusaktides. Vahetevahel on lihtsam õigusakti ülevõtmisel Eesti õigusaktis terminit muuta, eriti juhtudel, kui vana termin ei ole juurdunud ja tegelik terminikasutus ühtib Euroopa Liidu tekstides esitatuga. Ühte paindumatut reeglit ei saa järgida, kõike tuleb vaadata lähtuvalt konkreetsetest asjaoludest ning arvestada ka väljakujunenud tõlketraditsiooni. Ka Euroopa Liidu õigusaktides peab säilima terminoloogiline järjepidevus. Muidu võib vaatamata heale ühtlustamisesmärgile olla tulemuseks veel suurem segadus.

Eelnõude koostajad on eksperdid, edasine töö õigusaktide originaaltekstidega on samuti ekspertide kätes: eri menetlusetappides saavad töörühmades osalevad asjatundjad teha teksti sisulisi muudatusi ja parandusi. Koostöö tõlkijatega on siin ülimalt oluline, sest on olemas oht, et tõlkija ei aima näiliselt väikeste paranduste taga peituvat taotlust ning muudatuste mõte võib tõlkes kaduma minna.

Näiteks seisis nõukogu otsuse eelnõus järgmine tekst: „Arenget tuleb kiirendada multidistsiplinaarsete uuringute abil, et saavutada teadusele tuginevaid läbimurdeid energiatõhususega seotud käsitusviisides ja edumeelses tehnoloogias (näiteks nanoteadus, materjaliteadus, tahkete kehade füüsika, IKT, bioteadused, andmetöötlus ja kosmos) ning arendada innovatsiooni tulevastes ja kujunemisjärgus tehnoloogiates“.⁴

Hiljem sõnastati see osa tekstist Eesti ekspertide ettepanekul ümber: „Arenget tuleb kiirendada multidistsiplinaarsete uuringute ning üleeuroopaliste teadusprogrammide ja maailmatasemel vahendite ühise rakendamise abil, et saavutada teaduslikke läbimurdeid energeetikakontseptsioonides ja progressi võimaldavas tehnoloogias (näiteks nanoteadus, materjaliteadus, tahkete kehade füüsika, IKT, bioteadused, geoteadused, andmetöötlus ja kosmos). Kui see on asjakohane, toetatakse samuti ohutute, keskkonnasäästlike ja uudsete gaasi- ja õliressursside otsimist ja tootmist ning innovatsiooni arengut tulevastes ja kujunemisjärgus tehnoloogiates“.⁵

Eri institutsioonide tõlkeosakondade tööjaotuse üksikasjadesse laskumata oli lugu järgmine: poliitilistel kaalutlustel lisati ingliskeelsesse teksti *gas and oil resources*. Ingliskeelne *oil* osutab eraldiseisvana pea alati *naftale*, mis muidugi peakski inglise keeles segaduse vältimiseks esinema vaid kujul *crude oil* ehk *natural oil*. Enne avaldamist tõlgiti see eesti keelde kui *gaasi- ja naftaressursid*. Tegelikult tõlkes viga ei tehtudki, kuna seda, et silmas on peetud *põlevkiviõli* või *kildaõli* (*shale oil*) ei olnud tõlkijal sõna *shale* väljajätmise tõttu kerge aimata. Ja välja jäeti see sõna poliitilistel kaalutlustel, et mitte tekitada assotsiatsioone keskkonnatundlike teemadega, mis kildaõliga paratamatult seonduvad. Tänu eelnõu arutamise seotud ekspertide õigeaegsele

⁴ Ettepanek: Nõukogu otsus, millega kehtestatakse teadusuuringute ja innovatsiooni 2014.–2020. aasta raamprogrammi Horisont 2020 rakendamise eriprogramm, KOM (2011) 0811 (lõplik). <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=celex:52011PC0811>

⁵ 2013/743/EL: Nõukogu 3. detsembri 2013. a otsus, millega kehtestatakse teadusuuringute ja innovatsiooni 2014.–2020. aasta raamprogrammi „Horisont 2020“ rakendamise eriprogramm ning tunnistatakse kehtetuks otsused 2006/971/EÜ, 2006/972/EÜ, 2006/973/EÜ, 2006/974/EÜ ja 2006/975/EÜ. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=celex:32013D0743>

tähelepanekule oli võimalik aga tõlkes vajalik parandus enne avaldamist ära teha ning tekstimuudatusest loodetav kasu ei läinud kaotsi.

Õigusaktide koostamisel ja arutamisel töörühmades käib töö küll inglise keeles, ent just siin saaksid asjatundjad meile juba varases staadiumis abi osutada – nemad on esimesed, kes märkavad, millised terminid tulevikus probleeme võivad tekitada ning nemad on kursis terminivaliku taga peituvate poliitiliste debattidega.

Terminoloogilised probleemid on meie töös igapäevased ja üksikterminite kohta küsime ekspertidelt sageli nõu. Eksperdid on üha teadlikumad tõlgetele seatud lühikestest tähtaegadest ning vastavad enamasti kiiresti ja konkreetselt.

Tihti reguleerivad ELi õigusaktid aga ka selliseid nähtusi, tehnoloogiaid ja tooteid, mida Eestis ei pruugi olemas või kasutusel olla, kuid ometi tuleb tõlge valmis teha terminoloogiliselt korrektselt. Tõlkimise käigus tuleb suuremas või väiksemas matus tegeleda terminiloomega.

Sellist olukorda illustreerib heal viisil juhtum, mis oli seotud pestitsiidijääkide piirnorme käsitleva määruse lisaga.⁶ Nimelt avastas tõlkija, et mitmetel lisas loetletud kultuuridel puuduvad eestikeelsed nimetused, suures osas põhjusel, et need taimed Eestis ei kasva ega impordita ka nende vilju. Loomulikult oleks võinud jääda määruse lisas ladinakeelse nimetuse juurde, see ei oleks vale, kuid kuna töö tähtaeg oli pikemapoolne, siis oli võimalik otsida muud lahendust.

Järgides eestikeelsete taimenimede andmebaasi toel taimenimede loomise loogikat ja pärast põhjalikumaid uurimistöid Internetis kõnealuste taimede omaduste, välimuse ja viljade kohta, esitasime eestikeelsete taimenimede komisjonile omad ettepanekud, mida nad järgmisel koosolekul arutasid ning millele kas muudetud või muutmata kujul ka kinnituse saime. Nii on nüüd eesti keeles olemas näiteks *siiami senna*, *mehhiko viirpuu*, *leebe salatsigur*, *kapuliintoomingas* ja *jalutuskepikapsas* – kokku ligi 40 nimetust. Need on nüüd nii taimenimede andmebaasis⁷ kui ka institutsioonidevahelises terminibaasis IATE⁸. Kuigi üldiselt püüame eri andmebaase IATEs mitte dubleerida, siis siinkohal tundus see tehtud töö mahtu ja meie osaluse proportsionaalsust arvestades siiski asjakohane.

Vajadus teatavate tehniliste valdkondade terminite järele on olemas kõigis ametlikes keeltes ja seepärast koostab ka Euroopa Komisjoni terminoloogia koordineerimise üksus just ekspertidele saatmiseks mõeldud terminiprojekte. IATEs olevatest ingliskeelsetest erialaterminitest moodustatakse korpus ja iga keeleosakond otsib asjatundjad, kes soovivad neile omakeelsed vastused leida. Kuna projektid sisaldavad sadu termineid ning nende tegemine väga töömahukas, siis on selline ettevõtmine ka tasustatud. Viimasel ajal oleme niimoodi saanud korraka palju kontrollitud termineid näiteks laevanduse ja toksikoloogia valdkonnast.

⁶ EL Komisjoni 24. juuni 2014. a määrus nr 752/2014, millega asendatakse Euroopa Parlamendi ja nõukogu määruse nr 396/2005 I lisa. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?qid=1429610204151&uri=CELEX:32014R0752>

⁷ Eestikeelsete taimenimede andmebaas. <http://www.ut.ee/taimenimed/>

⁸ IATE. <http://iate.europa.eu/>

Meie koostöö ekspertidega, nii pikaajaliste kui ka uute partneritega, on muutunud aasta-aastalt paremaks. Meie röömuks on neid nüüd hulgaliselt ülikoolide juures, terminikomisjonides ja riigiasutustes.

Eesti Keele Instituudi eurokeelehooldajad on olnud lähetatud riiklike ekspertidena abiks ka kohapeal Euroopa Komisjoni eesti keele tõlkeosakonnas, kus nad on peamiselt tegelenudki terminitööga. See on olnud meie vähestele terminoloogiaressurssidele oluline täiendus.

Eraldi vajavad nimetamist suured edusammud finantsvaldkonnas, kus tänu väga headele kontaktidele eri asutuste ja institutsioonide vahel on IATEst kujunenud arvestatav ja kõige ajakohasem selle valdkonna eestikeelse terminoloogia kogum, mida kasutatakse nii ELi institutsioonides kui ka Eesti asutustes. Samuti on meie juures abiks lähetatud riiklik ekspert Rahandusministeeriumist.

Kokkuvõtteks võib öelda, et kõik algab originaalist, kuid ammu ei lõpe kõik tõlkega. Igaüks meie tõlkijatest teadvustab endale seda, et hea koostöö Euroopa Liidu õigusaktide tõlgete tarbijatega ja nende kohaldajatega ning üksteise vajaduste mõistmine on meie igapäevase töö tulemuslikkuse alus.